

Gerda van
Wageningen

EEN BRUID
VOOR DE IEPENHOF

FAMILIEROMAN

1

Zand. Overal zand. Het was te vinden in alle hoeken en gaten van het nietige keuterboerderijtje, dat verscholen lag aan de voet van de duinen. De boerin mopperde alle dagen op dat zand. Haar hele huis zat eronder, hoe grondig ze het ook schoonhield. De boer mopperde ook vaak op het zand, maar dat had een andere reden. Wie een boerderij had in de duinen, wist wat het betekende als de grond arm was en nauwelijks iets voortbracht. Alles moest worden aangegrepen om de schamele kost te verdienen. Nu het winter was en de honger voelbaar, stooft met de fijne sneeuw nog overal zand naar binnen. Sietje van den Boogaard was naar Duinhoeve gekomen om de jaarwisseling te vieren. Eigenlijk was ze zo moe dat ze alleen maar wilde slapen, slapen en nog eens slapen. Dan kon ze wat op verhaal komen, voor ze weer terug moest naar de boerderij in het lage land van Schouwen, waar ze een dienstje had. Dat kon natuurlijk niet. Haar moeder was minstens even afgetobd als zij en had haar hulp bikkelhard nodig. Ze hadden gisteren oliebolletjes gebakken, van meel zonder enige vulling, net als andere arme mensen. Maar moe had reuzel opgespaard en ze hadden toch oliebolletjes gehad. Dat was zeker niet alle jaren het geval. Toen de schemering viel op de eerste dag van het jaar 1890, stond Sietje hui-verend van de kou naar de mooie zonsondergang te kijken. Die was gratis, zei moe altijd. De fraaie luchten, de zon, die in een rode gloed wegzakte boven de duinen, straks de opkomende maan en een overvloed aan heldere sterren in de koude winternacht. Van dat alles kon een mens gratis genieten. Voor arm en rijk was dat gelijk, het lag er alleen maar aan of je oog had voor zo veel schoonheid. Hoewel ze honger had en het bovendien zo koud had dat ze dacht nooit meer echt warm te worden, genoot Sietje van de pracht van de natuur. 'Sietje!' Ze zuchtte. Moe riep. Ongetwijfeld moest er nog het een of ander worden gedaan. Wanneer was er nu geen werk te doen op een boerderij? Een rilling liep over haar hele lichaam. Ach, wie kende er een betere manier om warm te worden dan hard werken? Zelfs op een koude dag als vandaag werd de turf gespaard en brandde het vuur in de haard alleen als er eten gekookt moest worden. Nu had moe het vuur toegedekt, zodat het

zacht bleef smeulen zonder veel warmte te geven. Sietje vermande zichzelf en keek niet langer naar de fraaie sterrenlucht. 'Ik heb het zo koud,' zuchtte haar moeder bleekjes. 'Ik wilde zo meteen vast in de bedstee gaan liggen, meisje, zodat ik weer warm kan worden.'

'Eigenlijk zou u een warme kruik moeten hebben.'

'Ach, kindje, een brandend fornuis, een warme kop koffie en een kruik om je voeten weer warm te maken, dat zou allemaal mooi zijn. Maar het kan niet. We moeten heel zuinig zijn. Vader zegt dat het nog lang koud zal blijven. De oude Marcus zegt het en die heeft er kijk op, dat weet je.' Marcus was een stokoude man, die in een aftands huisje woonde aan de rand van het dorp. Hij wist altijd aan jenever te komen en leidde derhalve een leven dat met behulp van die drank sterk gekleurd was. Sommige mensen mopperden op het feit dat Marcus vaak dronken was, maar de meeste hadden wel schik om de grappen en grollen die hij graag uithaalde. Als men echter een ziek dier had, had Marcus gouden handen. Marcus genas beesten van mensen die geen geld hadden om de veearts te laten komen, en die mensen woonden er veel op de kop van het eiland Schouwen-Duiveland, waar brede duinen het land omzoomden en het altijd gevaarlijke zeewater scheidde van de vruchtbare kleigronden erachter. Op de klei woonden de rijke boeren, in de duinen de arme pachtboertjes. 'Tante Bette zegt ook dat het een koude winter wordt.' Tante Bette was het zwarte schaap van de familie en Sietje zowel als haar zusje Keetje was een beetje bang van de excentrieke oudere zuster van hun moeder. Bette woonde helemaal alleen in een krot diep in de duinen, en kwam maar zelden onder de mensen. In het dorp werd ze voor een heks aangezien en kinderen werden bang gemaakt met de vrouw die met de helm geboren was en soms dingen kon voorzien waar een gewoon mens geen weet van kon hebben. 'Hoorde ik mijn naam?' Er klonken schuifelende voetstappen. Tante kwam zwaar vooroverleunend binnen. Sinds een jaar of tien was ze steeds krommer gaan lopen, en omdat ze bovendien alleen maar zwarte kleren droeg, was het niet zo verwonderlijk dat veel mensen in de duinstreek een beetje bang voor haar waren. 'Tante!' zei Sietje betrapt, en een rode kleur verspreidde zich tot diep in haar hals. 'Ik moest jullie nog een gelukkig nieuwjaar komen

wensen,' zei tante. Haar ogen stonden ernstig, zodat bij Sietje, of ze wilde of niet, de nekharen plotseling overeind gingen staan. 'Hebben jullie misschien nog wat melk voor me?' vroeg ze aan haar zuster, die al bezig was zich om te kleden zodat ze de warme bedstee op kon zoeken. 'Jullie hebben ook geen vuur in de haard, zie ik. Ik was er al bang voor.' Tante zuchtte. Ze ging moeizaam zitten en staarde verdrietig naar de koude haardplaat. 'Ik zal wel wat melk warm maken. Voor moe ook,' bedisselde het meisje resoluut. 'Ik zal het vuur oprakelen, zodat we er allemaal omheen kunnen zitten. Is dat goed, moe?'

'Ja, kind, het moet maar. Al zal je vader er wel moeite mee hebben.'

'Is hij in de stal?' wilde tante weten. Met haar kleine bruine kraalogen keek ze monter om zich heen. Een warm vuur en warme melk, dat was eigenlijk precies waarop ze had gehoopt toen ze de kou en de eenzaamheid van haar eigen huisje ontvluchtte. Sietje zag haar gezicht opklaren en glimlachte. Ze mocht dan honderd keer een beetje bang zijn voor die vreemde tante, vóór alles was het toch een vrouw met wie ze medelijden had. Armoede was al erg genoeg, daar wist ze zelf uiteindelijk alles van, maar als iedereen bovendien nog bang voor je was en je helemaal alleen woonde... dat was op z'n minst geen gemakkelijk leven. Ze gooide een turf in de gloeiende as op de haardplaat en wakkerde het vuur aan met de blaaspijp. Al snel laaiden de vlammen op. Een haard was een beetje ouderwets; wie het even kon betalen had allang een fornuis aangeschaft, maar hier in de arme duinstreek zag je nog regelmatig een ouderwetse haard. De zwarte plaat had een kuil voor het vuur. Die plaat moest eigenlijk elke vrijdag met nat zand worden geschuurd, maar Sietje wist dat moeder hier niet altijd even precies op was. Ze kon niet alles tot in de puntjes bijhouden, hoe graag ze dat ook wilde. Als het even kon, deed ze de was voor andere gezinnen, hielp ze mee op het land, of wat zich dan ook maar voordeed, om een paar extra stuivers te verdienen. Thuis kon moeder dan weleens de hand lichten met dingen die een propere huisvrouw hoorde te doen. Maar vader zag het niet en Sietje wist net als Keetje best dat moeder niet sterk was en altijd snel moe. Tijdens de vele lange winteravonden zat het gezin Van den Boogaard vaak om de haard,

maar lang niet altijd hadden ze genoeg geld om turf te kopen en het vuur te laten branden tot het bedtijd was. Achter de kuil stond de vuurplaat; dit was een boogvormige plaat gemaakt van gietijzer, die versierd was met bijbelse taferelen. Als het vuur brandde, leken die taferelen zich te bewegen en eindeloos had ze daar als klein kind naar kunnen kijken. Sietje glimlachte even bij de herinnering en deed een beetje met water verdunde melk in de kookpot, die ze boven het vuur hing. Haar moeder en tante waren dicht naar het vuurtje toe geschoven, moeder gehuld in haar warme omslagdoek over haar nachtjapon, met de slaapmuts al op het hoofd. Moe ging nooit zonder slaapmuts naar bed; daar deed je een kou mee op, geloofde ze stellig. 'Oud en nieuw doet mensen aan het verleden denken,' mompelde tante peinzend. 'Ik denk graag aan betere tijden, Maatje. Aan mijn jonge jaren toen ik een dienstje had in Den Haag. Toen ik met Jochem meeging naar de Parkstraat om er de eerste paardentram te zien rijden. Ach, ach, dat was nog eens een tijd, maar het is alweer zesentwintig jaar geleden. Ja, zesentwintig zou ze geworden zijn, binnenkort.' Tante zuchtte en zweeg. Tot haar ontsteltenis zag Sietje een traan over tantes perkaamenten wangen glijden. Tante had verdriet! Wat kon er destijds in Den Haag gebeurd zijn? 'Er is nog een beetje anijs. Zal ik anijsmelk voor u maken?' zei ze troostend. Tante glimlachte door haar tranen heen. 'Je bent een lieve meid, Sietje. Je weet niets van wat er toen gebeurd is, nietwaar?' Sietje hield zich bezig met de melk en goot die in kommen. Zelf nam ze ook. Ze hield van anijs, het rook zo lekker dat het water haar in de mond liep. 'Nee, tante, ik heb er nooit iets over gehoord.'

'In 1863 kreeg ik een dienstje in Den Haag. Dat had mijn vader voor me geregeld. Er was een echtpaar dat vaak in de zomer naar zee kwam, waar mevrouw baden moest nemen omdat ze een of andere aandoening had. Ik kon bij die mensen gaan dienen en toen ze aan het eind van die zomer vertrokken, ging ik mee. Ik was toen al niet zo jong meer, eenentwintig, en had al negen jaar bij de dokter gediend, dus ik was min of meer aan de deftigheid gewend, zie je. Maar goed, zo werd ik bellenmeisje in een huis zo mooi als je er hier maar weinig ziet. 'Ze hadden daar een zoon, een paar jaar jonger dan ik, maar desondanks al echt

een man van de wereld. Plezier heb ik met hem gemaakt! Hij nam me mee naar het feestelijke vertrek van de aller-eerste paardentram die in het land reed. Hij zoende me soms en van het een kwam al snel het ander. Ik werd zwanger. Ze wilden dat ik het weg liet halen. Ik wist toen nog op geen stukken na dat ze daarmee bedoelden dat ik naar een oude vrouw in een achterafkamertje zou moeten om daar te laten knoeien met zeepsop en breinaalden. Een van de andere meiden vertelde het me. Toen ben ik gevluht, anders kun je het niet noemen. Ik had geen geld om een trein te nemen of zelfs niet om een eind met de diligence te komen. Twee weken heb ik erover gedaan om weer thuis te komen, soms meeliftend op een boerenwagen, een eind varend op een visserskotter, die me meenam op voorwaarde dat ik een maaltje voor ze koken zou. Ach, kind...’ Tante zweeg, droogde haar wangen en nipte aan de gloeiend hete melk. Ze kreeg weer wat kleur. ‘Ik bouwde een hut in de duinen en je vader hielp me. We haalden wrakhout van het strand, met mijn dikke buik sleepte ik dat door de duinen. Het kind is hier geboren, je moeder was net getrouwd en kreeg meelij met me. Mijn ouders wilden niets meer van me weten. Zo gaat dat. Ik ben nooit meer bij ze over de vloer geweest. Het kindje heeft nog geen jaar geleefd. Zo’n teer meisje was niet opgewassen tegen een hard leven vol ontberingen. Ik had haar Sophie genoemd, naar de toenmalige koningin. Als haar vader zich iets van ons aangetrokken had, had ze een leven kunnen hebben als een koningin, snap je? Tja, dat komt ervan als arme sloebers zoals wij het hogerop willen zoeken. God heeft me terechtgewezen en ik heb mijn les geleerd. In de duinen ben ik niemand tot last en ik heb geleerd tevreden te zijn. Zo nu en dan komen mensen me raad vragen, dan maak ik een kruidendrank of een zalf om hen te genezen. Daar krijg ik wat eten voor. Ik zet strikken en eet zo nu en dan een konijn. Er is altijd wel wrakhout te vinden op het strand, dus om brandhout zit ik niet verlegen. Je vader komt het zo nu en dan klein hakken en een deel van het hout neemt hij mee hierheen, zoals je weet. Als ik wil, kan ik mosselen rapen aan de zeedijk. Zo nu en dan verpleeg ik een eenzame zieke. Het is genoeg om in leven te blijven en ik heb geleerd dat een van de zegeningen van onze Schepper eruit bestaat, dat een

mens tevreden kan zijn met zijn leven.’

‘Maar... soms zijn mensen bang van u,’ zei Sietje zacht. Ineens grinnikte tante. ‘Laat ze maar, dan heb ik tenminste rust in de duinen. Ze durven me niet onnodig lastig te vallen. Ze weten dat ik handig ben met kruiden. Ze weten ook dat ik veel geduld heb en dat ik mensen verpleeg die een ander niet wil verzorgen. Ik ben met de helm geboren en in een dergelijk geval heb je al vanaf je prille kindertijd te maken met wantrouwen en praatjes. Het doet er allemaal niet meer toe.’

‘Toch had u net als wij last van de kou.’

‘Tja, en te eten was er ook niet veel. Maar ik weet dat je moeder altijd een beetje melk en brood voor me missen kan, lieve kind. Eerlijk gezegd heb ik soms ook behoefte aan een beetje gezelschap, een praatje. Niet van iedereen, maar wel van mijn familie, snap je?’

‘Moet u nu weer dat hele eind door kou en duisternis terug? U kunt beter in het stro slapen,’ stelde Sietje voor met een rimpel boven haar ogen. ‘Je bent een lieve meid en dat heb ik altijd gezegd. Nietwaar, Maatje?’ Ze wendde zich naar haar zuster. Moe had rode wangen gekregen en koesterde zich in de onverwachte en vooral weldadige warmte waar ze tegenwoordig zo’n behoefte aan had. Ze geeuwde hartgrondig. Ze was ontzettend moe en juist als je eindelijk warm werd, kreeg je last van slaperigheid. Ze stond op en wilde in de bedstee kruipen, net toen vader Van den Boogaard binnenkwam, op de hielen gevolgd door zijn zoon Krijn. Ze hadden gelukkig nieuwjaar gewenst bij de boeren die weleens werk voor hen hadden. Zulke mensen moest je altijd te vriend houden. ‘Wat is dat?’ vroeg hij met gefronste wenkbrauwen en zijn ogen gericht op het nog nagloeierende vuur. ‘Ik heb anijsmelk gemaakt voor tante. Ze had het zo koud. Er is nog wat over. Jullie willen toch ook wel wat na die lange tocht door de kou?’

‘Wat een verspilling,’ mopperde de man. Desondanks ging hij zo dicht mogelijk bij het vuur zitten, want hij was verkleumd tot op het bot. Tante Bette stond op. ‘Vind je het goed dat ik in het stro slaap, Arie?’

‘Natuurlijk,’ mompelde de man en hij keek zijn schoonzuster vlug aan. ‘Morgenochtend moet Krijn maar even met je meegaan om hout te hakken. Je zit zeker bijna zonder kachelhout?’

‘Het is allemaal op en je hebt gelijk, ik kwam vragen of Krijn of jij me wilde helpen. Vanmiddag heb ik geprobeerd zelf wat brandhout te hakken, maar het ging me niet best af. Tegenwoordig doen al mijn botten zeer van de reumatiek.’

‘Te veel kou en nattigheid,’ zei moe instemmend vanuit de bedstee. Ze voelde zich best plezierig nu ze het niet langer zo koud had. ‘Daar hebben veel mensen last van, Bette.’ Tante keek onderzoekend naar haar zwager. ‘Ik vraag me af of jij je wel goed voelt, Arie.’

‘Och, ik ben moe, maar dat ben ik al maanden.’

‘Eigenlijk zou je naar een dokter moeten,’ merkte Bette onverwacht op. Haar familie schoot in de lach. Een dokter, dat was iets wat ze op het platteland nog maar sinds een jaar of tien kenden en daar gingen alleen rijke mensen naartoe. Men beweerde wel dat een dokter betaald werd om ook arme mensen te helpen, maar voor een beetje pijn of vermoeidheid viel je zo’n geleerde man natuurlijk niet lastig. Als de dokter al moest komen in een gezin als het hunne, was het altijd een kwestie van leven of dood. Bette schudde haar hoofd en verdween naar de stal, waar de drie koeien een behaaglijke warmte afgaven. Bette hield van de geur van koeien. Zelf had ze alleen een geit en elk voorjaar kocht ze een biggetje dat in november weer werd geslacht, zodat ze vlees in de kuip had. Bette zuchtte en kroop tussen het warme stro. Ze maakte zich zorgen. Ze had iets voorzien waar ze niet over wilde praten. Dat had haar deze nieuwjaarsavond hiernaartoe gedreven. Dat en niets anders, maar erover spreken kon ze niet. ‘Tante?’

‘Vertel het eens, Sietje?’

‘Weet u zeker dat alles in orde is?’ Het meisje keek de vrouw met grote ogen aan. ‘Ja hoor, alles zal ten slotte in orde komen. Vertrouw jij maar op de Heer, mijn kind. Dat doe ik al mijn leven lang en het heeft me altijd geholpen.’ Ze draaide zich om en ging liggen om te slapen. Sietje aarzelde nog lang maar ging uiteindelijk toch naar binnen om haar plekje op te zoeken in de tweede bedstee. Het nieuwe jaar was begonnen. Morgen ging ze weer aan het werk. Ze hield niet van de mensen bij wie ze in dienst was, want ze waren hard voor haar en nooit werkte ze in hun ogen hard genoeg. Maar ze had bij hen wel altijd voldoende te eten en zo heel nu en dan kreeg ze iets mee voor thuis.

Tante had gelijk. Een mens moest de kunst leren verstaan tevreden te zijn met wat het leven bood.

Nog voor het eerste ochtendgloren ging het meisje op weg. Haar broer was toen al met tante vertrokken naar het huisje in de duinen en vreemd genoeg had tante haar bij het afscheid een dikke pakkerd gegeven. Eigenlijk maakte Sietje zich daar een beetje ongerust over. Nee, ze moest niet gaan piekeren. Het was deze ochtend mooi buiten. Aan de horizon lekten rode vlammen aan de bleekblauwe lucht en een lichte gouden gloed kondigde de opkomst van de zon aan, terwijl de sterren begonnen te verbleken. Nog even en de zon zou opkomen. Het was ruim twee uur lopen van de kleine pachthoeve die tussen Renesse en Haamstede aan de voet van de duinen lag, naar de stolpboerderij in het lage land van Schouwen waar ze werkte. Het zou een maand duren eer ze weer thuis zou komen. Twee vrije dagen had ze dan, op zaterdagmiddag na het eten mocht ze weg om dan op maandagochtend weer terug te komen, want op zondag reizen was natuurlijk verboden. Ineens kon ze alle zorgen en muizenissen achter zich laten. De warme koffie met veel melk erin had haar loom gemaakt. Ze had twee sneden roggebrood op met een likje spekvat. Ze had dus geen honger meer. Straks als ze op de boerderij was aangekomen, zou het koffietijd zijn en zou ze opnieuw een boterham krijgen. Boerenmensen waren gewend aan het te voet afleggen van flinke afstanden, want het was de enige manier om ergens te komen als je geen geld had om een rijtuig en paarden te houden. Reizen was iets wat uitsluitend weggelegd was voor de meer welgestelden. Een enkele keer kwamen er in de zomer rijke mensen naar de kust om te genieten van het strand. Daar lachten de mensen die in Schouwens Westhoek woonden altijd om. Zelf kwamen ze zo goed als nooit op het strand, behalve dan de strandjutter of de schelpenvisser. Wandelen voor je plezier deed je nu eenmaal niet als je zo hard moest werken dat je blij was op zondag een beetje van het eeuwige slaaptkort in te kunnen halen. Werkdagen van veertien uur waren de gewoonste zaak van de wereld. Zeker in de zomertijd duurden die dagen voor boerenmensen vaak nog langer. In de wintertijd was er minder werk. De winterdagen waren altijd moeilijk voor arme gezinnen.

Het voedsel was schaarser en duurder, om over turf en kolen maar te zwijgen. De meeste arme pachtboeren uit de streek werkten in de zomerdagen regelmatig als knecht op grotere boerderijen. Om wat extra geld te verdienen dat ze, als het enigszins kon, opzij zetten voor de winter die onherroepelijk weer op de zomer zou volgen. Dat deden ook vader Van den Boogaard en Sietjes broer Krijn. Nu de kinderen meewerkten, was de armoe op Duinhoeve niet meer zo nijpend als toen de kinderen klein waren. Er waren nog twee broertjes geweest, maar die waren allebei aan een ziekte gestorven en Maatje van den Boogaard was bovendien nog tweemaal bevallen van een levenloos kind. Ja, hun deel aan zorgen en verdriet hadden ze ruimschoots gehad. Aan al die dingen moest Sietje denken, toen ze over de bevroren en licht besneeuwde landwegen voortliep. Haar jongere zusje Keetje had een dienstje gehad bij een slechtgehumeurde weduwwrouw in Brouwershaven en in die tijd huilde ze altijd tranen met tuiten als ze thuiskwam en smeekte vader of ze daar weg mocht. Toen kon dat niet. Sietje huiverde even. Keetje was pas dertien en duidelijk ongelukkig geweest, tot ze een jaar geleden onverwacht kon gaan dienen bij een weduwwrouw in Scharendijke. Dat lag niet zo ver van Duinhoeve, en het meisje was van de hel in de hemel beland. Zelf mocht Sietje de familie Bij de Vaete, waar ze werkte, ook niet. Ze waren hard en liefdeloos, zowel voor hun personeel als voor al het vee op de paarden na. Ze hadden een zoon en een dochter, allebei nog thuis. Sietje was in haar hart bang voor die twee, maar tot nog toe was ze niet slecht behandeld op De Stolpe, zoals de oude boerderij heette. Bovendien had ze er altijd genoeg te eten. Vlees kreeg ze zelden of nooit en de groenten waren altijd karig, maar aardappelen kreeg ze voldoende, zodat ze nooit met een lege maag hoefde te gaan slapen. Ze zuchtte eens. Ooit, mijmerde ze, heb ik een gezin van mezelf, maar ik zal mijn kinderen nooit zo liefdeloos opvoeden. In mijn huis zullen liefde en vrolijkheid de boventoon voeren. Ik wil alleen een man van wie ik kan houden, en al zullen we het misschien arm hebben, als je plezier hebt met elkaar en gelukkig bent, is alles veel beter te dragen. Zo droomde Sietje over een rooskleuriger toekomst. Op die manier doorstond ze de harde werkelijkheid van het leven gemakkelijker, meende ze. Ook in de

bijbel stond immers dat liefde het belangrijkste was. Geloof, hoop op een beter leven dan haar ouders hadden en liefde voor je man en kinderen. Ja, als je dat had, kon het leven nooit slecht zijn. Sietje liep verder. In de verte waren de omtrekken van de boerderijen in het nu vage morgenlicht te zien. Ze was al bijna op de helft. Je kon natuurlijk denken: als ik straks moe ben van het lopen, moet ik nog een hele dag hard werken, maar je kon ook denken: ik krijg warme koffie en een boterham en daarvan knap ik zo op, dat het werken helemaal niet erg meer is. Ze was jong en ze was sterk. Werken vond ze niet erg. Het enige waar ze niet tegen kon, was om afgesnauwd te worden. Ze zuchtte nogmaals. Ze kreeg het nu toch wel erg koud.